

Erindringer fra Stenbjerg

af Emma Kaagaard

Forfatteren flyttede som 13-årig fra Thisted til Stenbjerg i 1938, hvor forældrene, Antonie og Martin Peter Hansen, overtog en afstedets tre købmandsforretninger, som de drev indtil 1951. Forretningen, som lå umiddelbart øst for Stenbjerg Kro, er nu nedrevet. – I artiklen fortælles om livet og forholdene i Stenbjerg i årene 1938-1945, baseret på forfatterens egne oplevelser.

Mine forældre etablerede sig som købmandsfolk i Hunstrup i 1919. Forretningen gik godt og blev efterhånden udvidet til også at handle med grovvarer. Desværre gav grovvaraafdelingen så store tab under landbrugskrisen i begyndelsen af 1930'erne, at mine forældre måtte afstå forretningen i 1933.

Familien flyttede til Thisted, og far fik en stilling som repræsentant.

Tiden i Thisted varede dog kun 5 år, så blev en af Stenbjergs tre købmandsforretninger biligt til salg. Det kunne far ikke stå for, så den købte vi i 1938. Det blev begyndelsen til 12 dejlige år. Selve huset var et helt kapitel for sig. Indvendigt bestod meget af strandingsgods, bl.a. den lave kahytsdør fra køkkenet ud til gangen. Fra de høje, flotte svigersønner, der efterhånden kom til, lød der somme tider grimme ord, når de stødte hovedet imod.

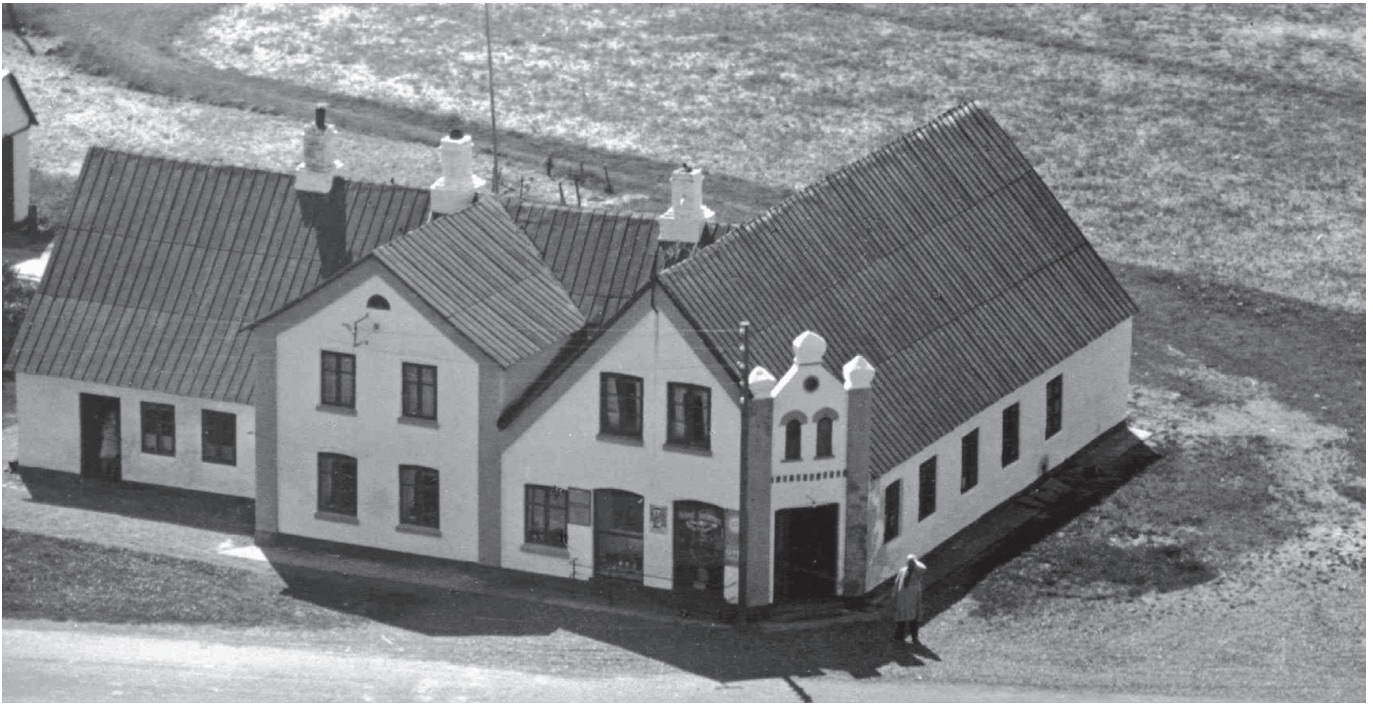
Mor og far blomstrede op, da de igen blev købmandsfolk, og mor gik med liv og sjæl op i at indrette huset så hyggeligt som muligt. Da far absolut ikke var nogen ørn til at bruge hammer og søm, allierede mor sig med stedets altnuligmand, Jens Odder. Fra køkkenet gik en trappe op til et værelse, og i skakten må der have været et lille rum, for der var et lille vindue. Men rummet, der stod i forbindelse med stuen, var muret til. Nu fik mor Jens Odder til at rive denne væg ned, mens far gik hændervridende rundt og mente, at nu gik Antonie da vist for vidt. Men det blev

selvfølgelig til alles yndlingskrog med østso-len strømmende gennem det lille vindue. Der var brændekomfur i køkkenet og kakkelovn i stuen, og vi fik hvert efterår et stort læs kvas og brænde. Kvaset blev hugget og brændet savet, hvis vi ikke var heldige at låne en speciel saks til at klippe det med – det var både nemmere og hurtigere.

Huset havde ikke mange af de bekvemmeligheder, vi i dag anser som nærmest en selvfølge. Toilettet var indrettet i et rum i garagen, og det var ikke med »træk og slip«! Hver lørdag blev der varmet vand i gruekedlen, så vi kunne få et bad i bryggerset. Selv om vandet var varmt, kunne det godt være en kold omgang om vinteren, og i de meget kolde isvintre under krigen kunne bryggerset slet ikke bruges, hverken til storvask eller til bad. Afløbet var simpelthen frosset til og hele gulvet belagt med et tykt lag is. Jeg husker, at jeg, da vinteren begyndte at slippe sit tag, med hammer og mejsel forsøgte at fjerne isen fra gulvet.

Købmandsforretningen

Ud fra bygningsstilen vil jeg tro, at mine forældres købmandsforretning har været den ældste af de tre købmandsforretninger i Stenbjerg. Jeg husker, at der var et lidt specielt indgangsparti over butiksdøren, bestående af kalkede søjler, som øverst var afsluttet i en kunstfærdig støbt kugle. Tæt ved indgangsdø-

Martin P. Hansens købmandsforretning i Stenbjerg. Luftfoto fra 1950.

ren stod i nogle år en rød Esso benzinstander. Uden elektrisk pumpe, men håndbetjent – og flot var den.

Når man trådte ind i butikken, var det ens lugtesans, der først fornemmede lokalet. En blanding af krydderier, tovværk, petroleum, tobak, kaffe og røg fra den store kakkelovn huskes tydeligt. Lokalet var forsynet med to store butiksvinduer, hvoraf det ene var domineret af en gammeldags, eldrevet kaffemølle, som i nødstilfælde kunne betjenes med et håndsving. Det andet butiksvindue udgjorde butikkens udstillingsvindue, som ved juletid blev udsmykket med en kaminattrap, udstyret med en pære, hvis funktion var at efterligne gløden fra kaminen. Attrappen var lavet af min søster Ella, og den blev gennem årene flittigt brugt som fars væsentligste bidrag til forretningslivets juleudstilling i Stenbjerg.

Alle væggene i lokalet var forsynet med hylde og skuffer. Hyldeerne var dækket af hyldepapir og hyldekanten pyntet med en bort. Træls var det, når hyldeerne skulle ryddes for at udskifte papir og borter.

Langs den ene side af butikslokalet stod en kunstfærdigt udformet bæk. Det fortaltes, at det var en gammel skibsbæk, der stammede fra vraget af et skib, strandet ved Stenbjerg. Jeg husker, at bænken var specielt udformet og lavet af en ædel træsort. Bænken blev flittigt brugt af kunder i venteposition. Her sad de og snakkede, alt imens de indsnusede duften af tovværk, som far opbevarede under bænkens sæde.

Disken var naturligvis det alt dominerende møbel i lokalet. Den var lavet i vinkelform, svarende til lokalets indretning med afdelinger for henholdsvis kolonial, gaver og husgeråd. På disken i kolonialafdelingen stod en dejlig gammeldags messingvægt og under disken en halvstor tønde med brun sæbe. I sæbetønden sad en kunstfærdig udformet træske. Også den stammede fra en strandning.

Et tilstødende lokale blev benyttet som bagbutik. Her stod mel i sække og andet kolonial, som dengang skulle afvejes og fyldes i brune eller hvide papirposer. I samme lokale tappede far petroleum og sprit. Levnedmid-

delmyndighederne var ikke så nidkære dengang. Også sirupskanden havde sit opholdssted i baglokalet, i hvert fald i den varme periode af året. Når vi nærmede os julemåneden, blev sirupskanden flyttet til området tæt ved butikens kakkelovn. Ellers kunne det blive en meget langsommelig affære at få siruppen til frivilligt at forlade kanden.

Bagerst lå grovlageret, hvor mangt og meget var opbevaret, også mor og fars lager af tørv. Til opvarmning af privaten og butikken brugtes fortrinsvis tørv, hvis dejlige duft behageligt blandede sig med butikens øvrige dufte. Efterhånden som tørvestablen svandt ind, svandt også musenes boligområde.

I et lokale i tilknytning til butikken havde far indrettet sit kontor. Eneste inventar var en dejlig stor chatol-lignende skrivepult, indeholdende masser af skuffer, rum med låger, hylder og skabe. Der var ingen kontorstol, og far stod op, når han var på kontoret. Meget upraktisk var det, at vores telefon ikke befandt

sig på kontoret, men var installeret i privatens »rullestue«, men det levede vi selv samt kunder og forretningsforbindelser med.

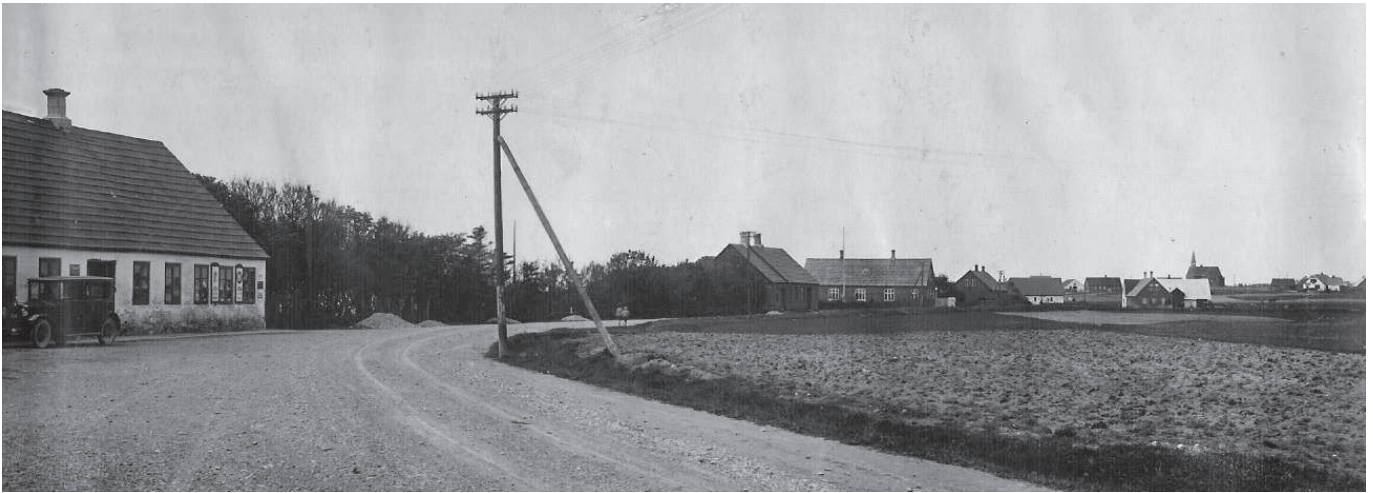
Da mine forældre solgte købmandsforretningen, var det som igangværende forretning, hvorfor den nye ejer fik alt forretningsinventar med i handelen. Senere har vi søskende tit talt om og følt savnet af nogle af de gamle effekter, der pyntede i butikken.

Skolegang og konfirmationsforberedelse

I Thisted havde jeg gået fem år på Vestre Skole (Borgerskolen), som jeg har mange gode minder fra. Især husker jeg den meget dygtige lærerinde frk. Garnæs-Hansen. Ved flytningen til Stenbjerg manglede jeg endnu et lille års tid i skolen, så jeg begyndte i Stenbjerg Skole hos lærer Nørgaard, der var forholdsvis ny i embedet. Var det en omvæltning for mig i sin tid at komme i skole i Thisted, kan jeg næ-

Stenbjergs og Nørhås konfirmander i april 1939. Artikelforfatteren sidder i midten i forreste række.

Parti fra Stenbjerg i 1940. Kroen ses til venstre.

sten ikke beskrive, hvordan det var at komme tilbage til landsbyskolen. Lad mig nøjes med at sige, at jeg ikke havde besvær med at følge undervisningen.

Da jeg begyndte skolen i Stenbjerg lige efter nytår 1939, havde holdet, der skulle konfirmeres, »gået til præst« i 3 måneder. Der blev så sendt en ansøgning til biskoppen i Aalborg, om jeg måtte komme med på det allerede startede hold – og altså kun gå til præst i 3 måneder. Dette blev bevilget, så jeg blev konfirmeret i april 1939 og sluttede skolen samme år. Konfirmationsforberedelsen foregik hos pastor Iversen i Nørhå, vel 4-5 km fra Stenbjerg. Det var jo i den kolde vintertid, og vi gik til Nørhå. Nogle havde måske en cykel. Somme tider forbarmede far sig over os og kørte med så mange, der kunne være i »Rosalie« (vores meget gamle bil). Men der var ingen, der mukkede over den lange tur – sådan var det bare. Vi var 14 konfirmander det år. Jeg mener, at flertallet kom fra Stenbjerg, mens resten kom fra Nørhå og omegn.

Medhjælper i købmandsforretningen

Så blev jeg pige og kommis derhjemme for den formidable løn af fire kr. om måneden. Men

allerede dengang – som nu – strikkede jeg på livet løs. En trøje til naboens dreng fik jeg hele fire kr. for at strikke.

Jeg blev hurtigt butiksvant og fik lært at pakke varerne pænt ind i papir (ingen plastposer) og rive snoren over uden brug af saks. Det var en næsten nedkørt forretning, mine forældre overtog, og det var småt med omsætningen den første tid. Jeg kan huske en aften, hvor far talte kassen op; det var hurtigt gjort, idet der kun var solgt for 12 kroner. Men det begyndte snart at gå bedre, og i forhold til byens andre familier syntes jeg ikke, vi manglede noget.

Forretningen var, hvad man i dag ville kalde en blandet landhandel med først og fremmest kolonialvarer, men også mange andre ting. Erfaringerne fra Hunstrup havde måske gjort min far nervøs for at give kunderne kredit; i hvert fald husker jeg det som om, at de fleste betalte kontant, men nogle af kunderne havde dog en kontrabog, der så blev gjort op med jævne mellemrum. – Plantørfamilien Rune og tolderfamilien Rasmussen hørte til forretningens trofaste kunder. Også en del af stedets fiskerfamilier handlede hos os, selvom de fleste missionsfolk handlede hos købmand Tøfting Madsen. Men forretningen blev aldrig Stenbjergs største, og jeg var min fars eneste med-

hjælp i butikken indtil 1945, hvor jeg begyndte på en anden uddannelse.

Stenbjerg var dengang en meget aktiv lille by. Som nævnt var der tre købmandsforretninger. Der var også kro, posthus og toldsted, bådebyggeri, tømrer, cykelsmed, fiskeeksportør, lastbilvognmand og så naturligvis alle fiskerne. Vognmanden havde ture til Thisted flere gange om ugen, hvor han så også udrettede mange småærinder for beboerne i Stenbjerg.

En fiskerfamilie

Om sommeren fik jeg lov til at gå til havet for at bade. Det var dejligt, og jeg blev altid meget brun. Jeg fik lige fra begyndelsen en god veninde – Ida. Hendes far, Lars Møller, var fisker, og jeg kom meget i deres hjem, hvor jeg oplevede, at de selv bryggede øl og kærnedede smør. Fiskeriet foregik ved hjælp af kroge, der skulle »bedes« med muslinger. Den side af sagen klarede de kvindelige medlemmer af familien, og det var et stort arbejde. Om sommeren foregik det i udhuset, om vinteren i køkkenet og i stuen. Muslingerne fik de i sække, og jeg skal love for, at de var dygtige til at åbne muslingerne. Jeg lærte det også nogenlunde. Når det hele var klar, blev krogene kørt til havet i en speciel vogn. Det var for det meste Idas job, og mange gange gik jeg med. Når bådene kom i land, blev de trukket op ved hjælp af håndspil og fiskernes stærke rygge. Derefter blev lasten båret op i de karakteristiske rygkurve, som man vist ikke ser mere. Det var et stort fremskridt, da fiskerne senere fik et motordrevet ophalingsspil.

Idas far var redningsmand. Redningsmandskabet holdt med jævne mellemrum øvelse, og en dag oplevede jeg en sådan. Inden redningsbåden skulle i vandet, stod mændene helt stille, tog huen af, og bad fadervor. Det var meget gribende. Ganske vist kun en øvelse, men med

Artikelforfatteren som 20-årig i 1945.

Vesterhavet som arbejdsplads, kunne det hurtigt blive alvor.

Fritidsaktiviteter

Jeg blev tit spurgt, om det da ikke var kedeligt for en ung pige at bo i Stenbjerg – især om vinteren. Men det syntes jeg bestemt ikke. Tværtimod var jeg rigtig glad for at bo i byen. Jeg nød meget, at jeg havde fået mit eget værelse, og jeg elskede at gå ned til havet – især når det blæste nær orkan. Så gik havet helt op til klitterne, og man kunne ikke gå på stranden. I øvrigt så fik jeg min første cykel kort efter, vi var kommet til Stenbjerg. På den cyklede jeg tit til Thisted, og besøgte min veninde Henny. Jeg havde også en lille hund, der hed »Nulle«. Den sad tit i cykelkurven og nød turene, som jeg kørte med den. Om vinteren løb jeg på ski. Godt, at jeg havde en bror, der bare kunne lave alting. Vi havde nemlig ikke råd til at købe ski, så dem lavede min bror Gudmund til mig (Gudmund Hansen blev senere mangeårig leder af Falckstationen i Hurup, *red.*) Det blev til mange

skiture i klitterne og i skoven. En dag ringede den daværende plantør Rune og spurgte, om jeg havde lyst til at løbe på ski sammen med ham og hans to mindreårige sønner. Det ville jeg naturligvis gerne. Først drak vi kaffe i den hyggelige plantørbolig, og efter turen i skoven blev jeg kørt hjem i den flotteste kane, hvor hesten havde et flot dækken på – og bjælder selvfølgelig. Plantørparret Rune og hr. og fru Tolder Rasmussen var far og Mors gode venner i hele Stenbjerg-tiden. Tolderparret ligger begravet på Stenbjerg kirkegård.

Den tyske besættelse

Et år efter at vi var flyttet til Stenbjerg, kom krigen, og landet blev besat af tyskerne. Jeg husker tydeligt 9. april, da flyvemaskinerne fløj hen over hovedet på os, og tyskerne ankom til Stenbjerg. De havde en radiovogn, der stod ved kroen og lige ved vores gårdsplads. Det var unge, pæne og sympatiske mennesker, der boede der, og da de handlede hos os, kom vi til at kende dem. En af dem var åbenbart ikke så god en soldat, som sergenten ønskede, så han alene fik en meget streng eksercits på marken lige uden for vores vinduer. Det blev for meget for mor. Hun tog sergenten i »forhør«, om det virkelig kunne være rigtig, at den stakkels mand skulle straffes så hårdt. Sergenten tog det pænt og fortalte mor, at der nødvendigvis måtte være disciplin.

Tre måneder efter kom de yngste af dem ind i butikken og fortalte med tårer i øjnene, at nu skulle de sendes væk – måske til fronten. De var som sagt ganske unge, men som krigsårene gik, blev det ældre og ældre soldater, der kom. Der kunne skrives en masse om de fem onde år, der også satte sit præg på Stenbjerg, hvor der var tyske soldater under hele krigen. Det værste for byen var nok, at halvdelen af alle husene – dem nærmest havet – blev overtaget af tyskerne, og beboerne blev beordret til at flytte med dags varsel – med alt, hvad det indebar. Blandt dem

var min søster og svoger. De flyttede hjem til far og mor. – Egentligt er det utroligt, men som jeg husker det, lykkedes det stort set alle de husvilde beboere at få tag over hovedet i selve byen ved hjælp af familie, naboer og venner.

Tyskerne lod bygge en del bunkers i Stenbjerg-området, og der blev opstillet antiluftskyts og lyskastere, som i klare nætter fejede hen over himlen og forsøgte at indfange de engelske flyvere. Jeg husker fra 1941 en luftduel mellem en engelsk og en tysk flyvemaskine, som endte med, at den tyske maskine blev skudt ned og styrtede til jorden i plantagen mellem Stenbjerg og Nørhå. Stedet kaldes i dag for »Flyverlinien«. Jeg var med til at samle nogle mindre vragsstumper sammen og havde gennem mange år stumperne stående i en kasse.

Vi måtte ikke gå til havet uden et særligt pas, der blev udstedt af værnemagten. Vores forbindelse til omverdenen var rutebilen, der kørte til Thisted. »Rosalie« var, som alle andre private biler, klodset op under hele besættelsen. Når vi

Det tyske fly, der blev skudt ned 17. marts 1941, var et 2-sædet jagerfly af typen Messerschmitt Bf 110. Begge de ombordværende, piloten Josef Steininger og Johannes Schönbach, omkom og blev begravet 21. marts på tyskernes såkaldte æreskirkegård i Frederikshavn.

I de første år af besættelsen blev omkomne tyske soldater begravet på særlige æreskirkegårde, der blev anlagt i Frederikshavn, Esbjerg og København. Senere skete begravelserne oftest på de lokale kirkegårde. Også for værnemagten blev benzin efterhånden en mangelvare.

Under hele besættelsen blev der begravet ca. 10.250 tyske soldater på danske kirkegårde, heraf 1.220 på æreskirkegården i Frederikshavn.

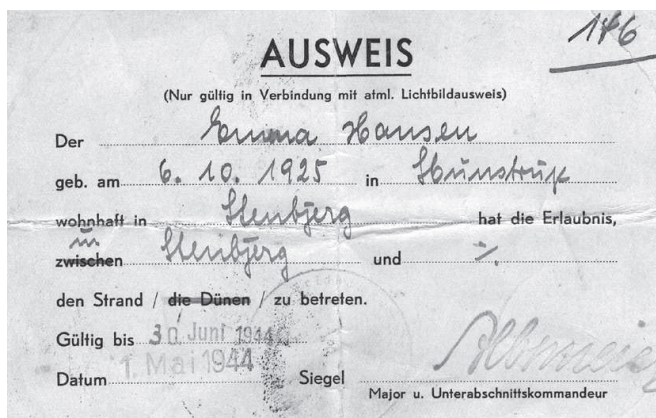
Red.

skulle med rutebilen, blev der sat en stol ud til vejen. Under krigen kom der generator på rutebilen. En søndag, jeg skulle med fra Thisted, satte jeg mig på det bagerste sæde, hvor der var lidt varme fra generatoren, for det var den koldeste dag, vi endnu havde oplevet – mere end 31 minusgrader. Det var sidste tur og halvsent, og det var sikkert besværligt at køre i vinterføret, så da rutebilejer Hedegaard, Snedsted, havde sat den sidste passager af i Nørhå, begyndte han at vende rutebilen. Mig havde han overset, da jeg var faldet i søvn, og sikkert var krøbet meget sammen, som jeg har for vane. Heldigvis vågnede jeg ved manøvren, og blev kørt til Stenbjerg. Det havde ikke været så rart at vågne op i Hedegaards iskolde garage.

På sommerlejr i 1942

Det var dejlige år i Stenbjerg. Men efterhånden som jeg blev ældre, syntes jeg måske nok, at der ikke skete så meget i byen. En dag jeg hørte radio, blev der talt om en sommerlejr i Spøttrup, som »Dansk Ungdoms Samvirke« arrangerede. Alle kunne være med. Ja, man skulle vel være medlem – det husker jeg ikke – og selvfølgelig kostede det også en del. Lejren varede en uge. Da jeg sagde, at det kunne jeg da godt tænke mig at prøve, gik min rare far straks i gang med at få alt ordnet. Jeg drog af sted på cykel og nåede velbeholdent til Salling. Vi blev indkvarteret hos forskellige landmandsfamilier, men spiste alle måltiderne i restaurationen, der lå lige ved borgen Spøttrup. Vi hørte mange foredrag, og en aften dansede vi folkedans på »Borgen« – naturligvis i riddersalen. Vi fik »drinks«, der var lavet af urter fra haven, som var anlagt for mange hundrede år siden.

Med mine kun 17 år var jeg vistnok den yngste deltager. Jeg fik åbnet øjnene for mange ting, jeg ikke anede noget om. Det var også kompetente mennesker, der var der som foredragsholdere. Der var undervisningsminister Flemming Hvidbjerg, minister Bertel Dal-

Ausweiss, udstedt af de tyske myndigheder 1. maj 1944.

gaard, forfatter og journalist Tage Christiansen, højskoleforstander Jens Marinus Jensen og en journalist fra »Politiken«, hvis navn jeg ikke husker. Trafikforholdene under krigen var dårlige og mangelfulde, så alle disse mennesker var nødt til at overnatte. Det afstedkom, at jeg ved morgenbordet kom til at sidde ved siden af Flemming Hvidbjerg og med Bertel Dalgaard overfor. Jeg fik vist ikke spist ret meget, og gad vide, hvad jeg har svaret på deres venlige spørgsmål. Det var en stor oplevelse for mig at være med på denne tur, men jeg stortudede, da min far spurgte mig ud om mine oplevelser. Jeg indså, at jeg nok havde været lidt for ung til at begå mig blandt disse politisk bevidste mennesker, som de fleste af dem var.

En flyverbegravelse i Stenbjerg

I slutningen af september 1944 drev liget af en engelsk flyver (troede man på det tidspunkt) i land ved Stenbjerg. Liget blev fundet af strandfoged Jens Martin Jensen, der anmodede tyskerne om tilladelse til at lade flyveren begrave på kirkegården. Dette blev ham nægtet, og tyskerne begravede liget i klitterne uden kiste og uden ceremoniel af nogen art. Dog blev gravstedet markeret ved et simpelt trækors.

Såvel strandfogeden som Stenbjergs øvrige befolkning følte sig meget berørt over tysker-

nes lemfældige behandling af den ilanddrevne flyver. Man brød sig heller ikke om den tanke, at graven befandt sig på et sted, hvor en kraftig pålandsstorm kunne skylle liget tilbage i havet. Jens Martin Jensen rettede derfor henvendelse til overklitfoged Axel Rasmussen og bad om hans hjælp til, at Bernard Sabbath, som flyveren hed, kunne få en kistebegravelse på Stenbjerg Kirkegård. Med stort besvær og efter mange forhandlinger med de tyske myndigheder lykkedes det overklitfogeden at opnå den ønskede tilladelse. Forinden måtte Axel Rasmussen dog give tyskerne sit æresord for, at begravelsen ville foregå i dyb stilhed og især uden demonstrationer af nogen art.

På foranledning af min far var der i hele Stenbjerg indsamlet penge til en meget stor krans, som på selve begravelsesdagen blev bragt fra Thisted til Stenbjerg med rutebilen. Heldigvis var overklitfogeden med samme rutebil, og han sørgede for, at kransen midlertidigt blev gemt på vort loft. Var den blevet anbragt på kirkegården, er det helt sikkert, at både overklitfogeden og min far havde fået meget alvorlige problemer med tyskerne.

Det var Axel Rasmussen ved at få alligevel. Uden hans viden havde beboere i Stenbjerg samme dag lagt en mindre krans på graven, ligesom man fra nogle få huse havde flaget på halv. Det gav anledning til stor vrede hos tyskerne, og Rasmussen måtte stå skoleret over for en tysk oberstløjtnant. Jeg ved ikke, hvordan det nærmere gik til, men kun at det lykkedes Axel Rasmussen at klare frisag både for sig selv og beboerne i Stenbjerg. Men ikke alle i Stenbjerg ville bøje nakken for tyskernes krav, og også i dagene efter begravelsen blev der lagt småkranse og blomster på graven, jeg husker, at jeg selv var med til det. – Men den 5. maj blev den store krans med signerede røde og hvide bånd taget ned fra vort loft og anbragt på det sted, hvor den rettelig hørte hjemme.

Umiddelbart efter flyverbegravelsen på Stenbjerg Kirkegård nedskrev overklitfoged Axel Rasmussen en beretning om hele forløbet. Beretningen findes i Historisk Årbog 1980, side 32.

Der henvises endvidere til Poul Martin Kjærs artikel i Sydthy Årbog 2007, side 27. Artiklen fortæller nærmere om de dramatiske omstændigheder i forbindelse med flyverens død, og om hvordan det i 1946 lykkedes for Tove Cox (Emma Kaagaards søster i England) at opspore Bernard Sabbaths mor i Los Angeles, U.S.A., som først på dette tidspunkt fik vished for, at hendes søn var omkommet under krigen.

Red.

Da min søster Tove efter krigen kom hjem fra England, hvor hun jo boede og havde oplevet alle krigsårene, gik hun en tur på kirkegården og så til graven. På en eller anden måde fik hun opsporet den forulykkede flyvers mor og skrev til hende. Det viste sig, at han var amerikaner, og da moren modtog Toves brev, var det næsten som en engel, der kom ind i stuen til hende. Hun vidste kun, at sønnen var meldt savnet, men ikke at han var død. Det førte til nogen brevveksling, og fra Amerika kom der pakker med bl.a. børnetøj. Tove forærede mig en lille kjole fra en af disse pakker, og den har jeg endnu. Soldaten lå ikke så længe på kirkegården i Stenbjerg. Han blev tre år senere opgravet og derefter genbegravet på en militær kirkegård i Amerika.

Emma Kaagaard
Født 1925. Hjemmegående husmor fra 1946. Senere sygehjælper på Vestervig Sygehus indtil pensionering i 1988.